

Пушніков Сергій Петрович. Досі майже обійденим увагою макарєнкознавців залишається один із соратників А. С. Макаренка, викладач російської мови і літератури робітфаку та технікуму комуни імені Ф. Е. Дзержинського, взірець високої педагогічної майстерності та фахової кваліфікації Сергій Петрович Пушніков. З його ім'ям пов'язані численні захоплені відгуки у мемуарах колишніх вихованців комуни. Особиста справа С. П. Пушнікова, знайдена в архіві Полтавського педуніверситету, дозволяє досить точно відтворити головні події його життєвого і професійного шляху. Народився С. П. Пушніков 8 червня 1883 р. у сім'ї костромських міщан: батько – прикажчик-хутровик, мати – кравчиха.

Початкову і середню освіту він здобував у приходському міському училищі та Тамбовській духовній семінарії. Як з'ясувалося, Пушніков мав дві вищі освіти – у 1910 р. він закінчив, отримавши диплом I ступеня, історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету, а у 1913 р. Педагогічний інститут імені П. Г. Шеллапутіна у Москві, здобувши звання учителя гімназій з правом викладати російську мову і словесність. Педагогічну діяльність Пушніков розпочав на посаді викладача реального училища у містечку Суджа, але незабаром був переведений до Харкова, де протягом шести років викладав у 1-й чоловічій гімназії, читаючи паралельно у 1915 р. лекції на Вищих жіночих курсах. У 1920–1921 рр. Сергій Петрович навчав учнів 10-ї харківської школи та курсантів Військово-політичного технікуму всіх збройних сил на Україні і у Криму.

Тривалій відрізок життя С. П. Пушнікова пов'язаний з Харківським технологічним інститутом, де він працював з 1921 по 1937 р. Серед інших педагогів робітфаку комуни імені Дзержинського Пушніков мав набагато більший досвід діяльності у цьому новому типі навчальних закладів, бо ще у 1921 р. брав участь в організації першого в Україні робітничого факультету при Харківській політехніці і протягом 16 років був його незмінним викладачем. Оскільки його роль у розбудові робітфаку ХТІ, як свідчать матеріали особової справи, полягала у налагодженні роботи навчальної частини, можна припустити, що цей безцінний досвід використовувався також і в організації навчання комунарів. Професійна активність і надзвичайна працездатність Пушнікова може бути проілюстрована його послужним списком: він викладає і завідує культроботою у 5-й харківській артилерійській командній школі (1919–1923 рр.), завідує кафедрою мовознавства та викладає на робітфаці у Харківському геодезичному інституті (1923–1933 рр.), працює на робітфаці Харківського електротехнічного інституту (1930–1937 рр.) та

на курсах ДПУ при ньому (1934–1935 рр.), читає російську мову і літературу на робітфаци комуни імені Дзержинського (1933–1937 рр.).

1937 р. Пушніков переходить на роботу до Промислової академії імені Й. В. Сталіна, де залишається на посаді старшого викладача до її закриття у 1940 р. З 1939 р. і до жовтня 1941 р. – початку першої окупації Харкова – Пушніков читає лекції одночасно у Харківському університеті і педінституті. У подальший особливо важкий період життя педагог ніде не працює, а живе “виключно на продаж власних речей, що залишилися після німецького грабунку”. У березні 1942 р., “коли дистрофія прийняла різко загрозливий характер для здоров’я”, Пушнікову було запропоновано адміністрацією університету виїхати на Полтавщину разом із іншими науковцями харківських вишів, що потребували негайної допомоги. Він неодноразово підкреслював, що для запобігання залученню окупаційною владою до педагогічної роботи був змушений переїхати до Нових Санжар і “працювати по махорці”. З визволенням Полтавщини Пушніков спочатку обіймав посаду інспектора-методиста у Новосанжарському райвно, а з листопада 1944 р. перейшов на викладацьку роботу по кафедрі російської літератури до щойно повернутого з евакуації Полтавського педінституту.

Уже працюючи у Полтаві, педагог впродовж 1947–1948 рр. склав іспити кандидатського мінімуму при Харківському університеті і через рік представив текст дисертації на тему “Тургенєв в середній школі”, яку успішно захистив 11 червня 1951 р. у Київському університеті. 6 жовтня того ж року йому було присуджено науковий ступінь кандидата філологічних наук, а 9 жовтня 1954 р. – вчене звання доцента по кафедрі російської літератури. На пенсію він вийшов у вересні 1958 р., щойно відсвяткувавши своє 75-річчя і маючи за плечима 45 років педагогічного стажу.

С. П. Пушніков – старший викладач кафедри російської літератури Полтавського педінституту, фото 1950 р. (архів музею історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка)

Ще під час навчання в університеті Пушніков проявив себе як досить успішний студент: на факультетських і випускних іспитах із 14 предметів 12 склав з оцінкою “вельми задовільно”. Так само високо був оцінений і написаний ним дипломний твір. Рік по тому він витримав додаткові іспити з історії російської і західно-європейської літератури, історії і мовознавства, отримавши за перші два теж відмінні оцінки. Аналогічні успіхи Пушніков продемонстрував і в інституті імені П. Г. Шеллапутіна, де удостоївся оцінки “вельми задовільно” за представлений твір “Педагогічні ідеї Платона” та на всіх переводних і підсумкових екзаменах.

У комуні ім. Дзержинського Пушніков почав працювати з початку 1933–1934 н. р. Високу оцінку його педагогічної майстерності підтверджує колишній комунар І. А. Ветров: цей педагог, “в житті комунарів пройшов світлою сторінкою. Його лекціями з російської літератури заслуховувалися. Ми його любили, і ставилися до нього з особливою увагою”. Характерною рисою тону у стосунках, що імпонувала вихованцям, було неодмінне “Ви”, з яким Пушніков звертався навіть до дванадцятирічних дітей.

Документи комуні зберігли свідчення високого професіоналізму Пушнікова: “високо кваліфікований викладач з великим досвідом і майстерністю. Викладання предмету поставив добре і зумів викликати цікавість серед учнів до літератури. Багато уваги приділяє роботі у літературному гуртку серед комунарів і знайомить педколектив з усіма новинками у галузі літератури. Бере активну участь у громадському житті комуні і користується серед колективу великим авторитетом”. Схожу оцінку знаходимо і в характеристиці Сергія Петровича полтавського періоду: “веде доручений курс на належному науковому та ідейному рівні. Лекції <...> відрізняються живістю викладу, самостійністю наукової думки. Вимогливий до себе і студентів. Багато працює над підвищенням культури мовлення студентів <...> систематично працює над підвищенням свого наукового і ідейно-політичного рівня”; “науковий робітник з широкою ерудицією і глибокими знаннями з свого фаху <...> дуже дисциплінований <...>, користується пошаною серед професорсько-викладацького складу і студентів. Приймає діяльну участь у громадському житті інституту, працює <...> керівником літературного гуртка”. Ще у довоєнний період плідна робота Пушнікова майже щорічно відзначалася похвальними грамотами або грошовими преміями. Хоча у працях і листах Макаренка ім'я Пушнікова не згадується, можна припустити, що педагогів пов'язували досить дружні стосунки. Ветров згадував, що саме Пушнікова зустріли колишні комунари, а тоді студенти-юристи, у готельному номері Макаренка в дні його останнього візиту до Харкова в березні 1939 р.

Доцент С. П. Пушніков, фото 1950 р. (архів музею історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка)

Відомо, що Сергій Петрович активно включився у пропаганду педагогічної спадщини свого видатного наставника. Ще у 1946 році він виступив з доповіддю “Макаренко як педагог” на науковій сесії, присвяченій 25-річчю Полтавського педінституту. Яскраві, літературно досконалі мемуари Пушнікова з’явилися 1963 року у виданні гуртку студентів-макаренківців, що не лише описують ситуації із історії комуні, але і являють собою своєрідний діалог автора із Макаренком, талановито і надзвичайно виразно змальовують образ педагога. Крім того, 1968 року спогади Пушнікова вийшли у збірнику “Полтавці про А. С. Макаренка”.

(На фото вгорі С. П. Пушніков і А. С. Макаренко на території Дитячої трудової комуні імені Ф. Е. Дзержинського, 1933–1935 рр.).

Література

1. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, справа С. П. Пушнікова.
2. Архів Центра позашкільної роботи імені А. С. Макаренка Західного окружного управління освіти Департаменту освіти м. Москви.
3. Державний архів Харківської області, ф. Р-4511, оп. 1, спр. 11, арк. 36.
4. Наукові записки Полтавського державного педагогічного інституту. Ювілейне видання 1921–1946 р.р. – Т. VI. – Полтава, 1946. – 176 с.
5. Полтавці про А. С. Макаренка (до 75 річниці з дня його народження) / [Ред. кол. гуртка: Д. Іваненко та ін.; відп. за вид. С. М. Рижило]. – Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка; Науково-педагогічний гурток студентів-макаренківців, 1963. – 77 с.
6. Полтавці про А. С. Макаренка. Збірник статей-спогадів вихованців, друзів і колишніх співробітників А. С. Макаренка / Ред. кол.: Є. М. Рижило (відп. ред.) та ін. – Київ: Рад. шк., 1968. – С. 34–35.

А.В. Ткаченко